

ADABIY ZAMON VA MAKONNING XUSUSIYATLARI VA ULARNING UZLUKSIZLIGI.

Ibragimova Nasiba Tolibjonovna

Magistratura talabasi

O'zbekiston Davlat JahonTillari Universiteti

ibragimovanasiba@icloud.com

Annotatsiya : maqola adabiy zamon va makonning o'ziga xos xususiyatlari va ularning o'zaro chambarchas bo'liqligi haqidadir.

Asosiy termenlar : adabiy zamon, adabiy makon, real dunyo, badiiy asar.

Har qanday adabiy asar u yoki bu tarzda real dunyoni - moddiy va idealni takrorlaydi: tabiat, narsalar, hodisalar, tashqi va ichki mavjudotdagi odamlar va boshqalar. Bu dunyo mavjudligining tabiiy shakllari vaqt va makondir. Holbuki, badiiy dunyo yoki badiiy asar olami hamisha u yoki bu darajada shartli: u voqelik obrazidir. Demak, adabiyotda zamon va makon ham shartli.

Boshqa san'at turlari bilan solishtirganda, adabiyot vaqt va makon bilan eng erkin shug'ullanadi (bu sohada u faqat sintetik kino san'ati bilan raqobatlasha oladi).

"Tasvirlarning... nomoddiylik" adabiyotga bir zumda bir fazodan ikkinchisiga o'tish imkoniyatini beradi. Xususan, turli joylarda bir vaqtning o'zida sodir bo'layotgan voqealar tasvirlanishi mumkin; Buning uchun hikoya qiluvchining: "Ayni paytda u yerda u-bu narsa bo'layotgan edi", deyishi kifoya. Bir vaqt tekisligidan ikkinchisiga o'tish (ayniqsa, hozirgi zamondan o'tmishga va aksincha) xuddi shunday oddiy.

Vaqtga kelsak, bu ayniqsa muhimdir, chunki adabiyot butun vaqt oqimini takrorlay olmaydi, balki undan "bir necha kun o'tdi" va hokazo kabi formulalar bilan kamchiliklarni ko'rsatadigan eng muhim parchalarni tanlashga qodir bo'ladi. . Bu vaqtinchalik diskretlik (qadimdan adabiyotga xos bo'lgan) avvalo syujet rivojida, so'ngra psixologizmga dinamiklashtirishning kuchli vositasi bo'lib xizmat qilgan.

Demak, M. Yu. Lermontovning "Borodino" she'ridagi harakat sahnasi bir necha detallar bilan ko'rsatilgan: "katta dala", "ko'k tepalik o'rmonlari". To'g'ri, bu asar lirik-epik, ammo shunga o'xshash qonuniyatlar sof epik turkumda amal qiladi. Masalan, A. I. Soljenitsinning "Ivan Denisovichda bir kun" hikoyasida ofisning butun "ichki qismi" faqat qizg'ish pechka tasvirlangan: muzlagan Ivan Denisovichni o'ziga tortadigan narsa.

Vaqt va makon konvetsiyalarining tabiati ko'p jihatdan adabiyot turiga bog'liq. Voqea sodir bo'lgan paytdagi voqeani ko'rsatadigan, tomoshabinlar oldida o'ynagan haqiqiy tajriba va dramani ifodalovchi lirika odatda hozirgi zamondan foydalanadi, doston (asosan o'tgan voqea) esa o'tgan zamon.

Lirikada an'anaviylik maksimal darajada, u hatto makon tasvirini to'liq yo'q qilishi mumkin - masalan, Aleksandr Pushkinning "Men seni sevardim; hali ham sev, ehtimol ... ". Ko'pincha lirikadagi bo'shliq allegorik: Pushkinning "Payg'ambar" idagi cho'l, Lermontovning "Parus" idagi dengiz. Shu bilan birga, lirika ob'ektiv dunyoni uning fazoviy voqeligida aks ettirishga qodir. Shunday qilib, tipik rus manzarasi Lermontovning "Vatan" she'rida qayta tiklanadi. O'zining "Qanday tez-tez, rang-barang olomon qurshovida ..." she'rida ... Va nafaqat bo'shliqlar, balki vaqtlar ham qarama-qarshidir.

Dramaturgiyadagi vaqt va makonning an'anaviyligi, asosan, uning teatrga yo'naltirilganligi bilan bog'liq. Vaqt va makonni tashkil etishning barcha xilma-xilligi bilan drama ba'zi umumiy xususiyatlarni saqlab qoladi: nima bo'lishidan qat'i nazar muhim rol dramatik

asarlarda ular hikoya fragmentlarini olmagan, tasvirlangan harakat qanchalik parchalangan bo'lmasin, drama makon va vaqt ichida yopilgan rasmlarga sodiqdir.

Badiiy konventsianing o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra, adabiyotda vaqt va makonni (barcha turlarida) mavhum va konkretga bo'lish mumkin, bu farq makon uchun ayniqsa muhimdir.

Aksincha, aniq makon tasvirlangan dunyoni ma'lum topografik voqeliklarga shunchaki "bog'lab qo'ymaydi", balki tasvirlanganning mohiyatiga faol ta'sir qiladi. Masalan, A. Griboedov "Aqldan voy" asarida doimiy ravishda Moskva va uning topografik voqeliklari (Kuznetskiy Most, English Club va boshqalar) haqida gapiradi va bu realliklar ma'lum turmush tarzining o'ziga xos metonimiyasidir. Komediya chizadi psixologik rasm aniq Moskva zodagonlari: Famusov, Xlestova, Repetilov faqat Moskvada mumkin (lekin o'sha paytdagi evropalashgan, ishbilarmon Peterburgda emas). Pushkinning janr ta'rif " Bronza chavandozi" - Peterburg hikoyasi "va bu Peterburg nafaqat toponimika va syujetda, balki ichki, muammoli mohiyatida. Kosmosning ramziy ma'nosini uydirma toponim bilan ta'kidlash mumkin (masalan, M. E. Saltikov-Shchedrinning "Shahar tarixi" dagi Foolov shahri).

Mavhum makon global umumlashtirish usuli, ramz, umuminsoniy mazmunni ifodalash shakli sifatida ishlatiladi (butun "inson zotiga" kengaygan). Albatta, aniq va mavhum bo'shliqlar o'rtasida o'tib bo'lmaydigan chegara yo'q: aniq makonning umumlashtirish, ramziylashuv darajasi bir xil emas. turli asarlar; har xil turdagi makon bir ishda birlashtirilishi mumkin (masalan, M. Bulgakovning "Usta va Margarita" asarida); mavhum makon badiiy obraz bo'lib, voqelikdan tafsilotlarni tortib, nafaqat landshaft, moddiy olam, balki inson xarakterining milliy-tarixiy o'ziga xos xususiyatlarini beixtiyor yetkazadi (masalan, Pushkinning "Lo'lilar" she'rida, antitezasi bilan "bo'g'iq shaharlarning asirligi" va "yovvoyi iroda" kabi ma'lum bir patriarxal tartibning xususiyatlari she'rning mahalliy lazzatini hisobga olmaganda, mavhum ekzotik makon orqali namoyon bo'ladi).

Vaqt adabiy asarda konstruktiv kategoriya, zaruriy hisoblanadi strukturaviy element og'zaki san'at. Avvalo, hikoyaning davomiyligi sifatida hikoya vaqtini va voqea (rivoyat) vaqtini jarayonning davomiyligi sifatida ajratish kerak. hikoya bor... Ma'lumki, inson uchun vaqt hissi turli davrlar uning hayoti sub'ektivdir: u cho'zilishi yoki qisqarishi mumkin. Sensatsiyalarning bu sub'ektivligi mualliflar tomonidan turli usullarda qo'llaniladi. adabiy matnlar: bir lahza uzoq vaqt davom etishi yoki hatto butunlay to'xtashi mumkin va katta vaqt oralig'i bir kechada miltillashi mumkin.

Badiiy vaqt - sub'ektiv ravishda idrok etilgan hodisalarni tasvirlashda ketma-ketlik. Vaqtni bunday idrok etish muallifning xohishiga ko'ra vaqt istiqboli o'zgarganda voqelikni tasvirlash shakllaridan biriga aylanadi. Bundan tashqari, vaqtinchalik nuqtai nazar o'zgarishi mumkin, o'tmishni hozirgi deb hisoblash mumkin va kelajak o'tmish kabi ko'rinishi mumkin va hokazo. Vaqtinchalik o'zgarishlar juda tabiiy. Vaqt o'tishi bilan uzoq bo'lgan voqealar bevosita sodir bo'ladigan tarzda tasvirlanishi mumkin, masalan, personajni qayta hikoya qilishda. Vaqtinchalik bifurkatsiya - bu turli odamlarning, shu jumladan matn muallifining hikoyalari kesishadigan keng tarqalgan hikoya usuli.

Hayotda ham, adabiyotda ham makon va vaqt bizga berilmagan sof shakl... Biz fazo haqida uni to'ldiruvchi ob'ektlarga qarab (keng ma'noda), vaqt haqida esa unda sodir bo'layotgan jarayonlarga qarab baho beramiz. Asarni tahlil qilish uchun makon va vaqtning to'liqligini, to'yinganligini aniqlash muhimdir, chunki bu ko'rsatkich ko'p hollarda asarning, yozuvchining, yo'nalishning uslubini tavsiflaydi. Masalan, Gogol asarida bo'shliq odatda ba'zi narsalar, ayniqsa narsalar bilan maksimal darajada to'ldiriladi. Bu erda interyerlardan biri " O'lik jonlar": «<...>xona eski chiziqli devor qog'ozi bilan osilgan edi; qandaydir qushlar bilan suratlar; derazalar orasida jingalak barglar ko'rinishidagi qorong'u ramkalar bilan antiqa kichik no metall bor; har bir oynaning orqasida yo xat, yoki eski kartalar dastasi yoki paypoq bor edi; siferblatda bo'yalgan gullar bilan devor soati ... "(Ch. III). Va Lermontovning

uslublar tizimida bo'sh joy deyarli to'ldirilmaydi: u faqat qahramonlarning syujeti va ichki dunyosi tasviri uchun zarur bo'lgan narsalarni o'z ichiga oladi, hatto "Zamonamiz qahramoni"da ham (aytmasak). romantik she'rlar) bitta batafsil ichki dizayn yo'q.

^ Badiiy vaqtning shiddati uning voqealarga boyligida ifodalanadi. Dostoevskiy, Bulgakov, Mayakovskiy juda band. Chexov esa, printsiptial jihatdan, harakatni jamlashga moyil bo'lgan dramatik asarlarda ham vaqt intensivligini keskin qisqartirishga muvaffaq bo'ldi.

Badiiy makonning to'yinganligi, qoida tariqasida, vaqt intensivligining pasayishi bilan birlashtiriladi va aksincha: makonning zaif to'yinganligi - voqealar bilan to'yingan vaqt bilan.

Haqiqiy (syujet) va badiiy vaqt kamdan-kam hollarda bir-biriga to'g'ri keladi, ayniqsa epik asarlar bu erda vaqt o'tishi bilan o'ynash juda ifodali bo'lishi mumkin. Aksariyat hollarda badiiy vaqt "real"dan qisqaroq bo'ladi: bu "poetik iqtisod" qonunining ko'rinishidir. Biroq, xarakter yoki lirik qahramonning psixologik jarayonlari va sub'ektiv vaqtini tasvirlash bilan bog'liq muhim istisno mavjud. Tajriba va fikrlar boshqa jarayonlardan farqli ravishda adabiy tasvirning asosini tashkil etuvchi nutq oqimiga qaraganda tezroq boradi. Shuning uchun tasvir vaqti sub'ektiv vaqtdan deyarli har doim uzoqroq bo'ladi. Ba'zi hollarda bu unchalik sezilmaydi (masalan, Lermontovning "Zamonamiz qahramoni", Goncharovning romanlarida, Chexovning hikoyalarida), boshqalarida esa ongli badiiy qurilma, aqliy hayotning to'yinganligi va intensivligini ta'kidlash uchun mo'ljallangan. Bu ko'plab psixolog yozuvchilarga xos: Tolstoy, Dostoevskiy, Folkner, Xeminguey, Prust.

Qahramonning "haqiqiy" vaqtning atigi bir soniyasida boshidan kechirgan voqealari tasviri katta hajmdagi hikoyani egallashi mumkin. Har qanday san'at asaridagi voqealar ma'lum bir vaqt va makonda sodir bo'ladi.

Asar harakatini rivojlantirishda badiiy makonning ahamiyati quyidagi qoidalar bilan belgilanadi:

- a) asar muallifining sabab-baranglik doirasida qo'ygan voqealar ketma-ketligi bo'lgan syujet makon va zamon kontekstida rivojlanadi;
- b) fazo toifasining syujet tuzuvchi funksiyasining dastlabki ifodasi fazoviy belgi vazifasini o'taydigan va faqat fazoni modellashtirishi mumkin bo'lmagan asar nomidir. badiiy dunyo, shuningdek, asarning asosiy ramzi bilan tanishtirish uchun o'quvchiga muallifning asar tushunchasi haqida tasavvur beradigan hissiy baho mavjud.

Bu adabiy asarning badiiy vazifalariga ham grammatik vaqtga, ham yozuvchi tomonidan falsafiy tushunishga bo'ysunadigan juda badiiy to'qimalarning hodisasidir.

Har qanday san'at asari vaqt o'tishi bilan rivojlanadi, mos ravishda vaqt uni idrok etish uchun muhimdir. Yozuvchi asarning tabiiy, haqiqiy vaqtini hisobga oladi, lekin vaqt ham tasvirlangan.

Tasvirlangan makon va vaqt hodisalarning mohiyatini va ularning ketma-ketligi mantiqini belgilovchi shart-sharoitlardir. Qahramon olamining yagona fazo-vaqt strukturasini yaratish muayyan qadriyatlar tizimini gavdalandirish yoki uzatishga qaratilgan. Makon va zamon kategoriyalari asarning nutqiy materialiga nisbatan va bu material yordamida asarda tasvirlangan dunyoga nisbatan farqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boboyev T. She'r ilmi ta'limi.-Toshkent. O'qituvchi. 1996.-344 b.
2. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari.-Toshkent. O'zbekiston. 2002.-557 b.
3. Baxtin M. Voprosi literature I estetiki. – Moskva.Xudojestvennaya literature, 1975-390s.
4. Belinskiy V. Tanlangan asarlar: rus tilidan tarjima.- Toshkent.O'zDav nashr. 1995-384b.
5. Yoqubov H. Adibning mahorati.-Toshkent. Fan. 1966-240b.